ҲУДУДИЙ ИНФРАТУЗИЛМАНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА НАТИЖАГА АСОСЛАНГАН ЁНДАШУВ: PforR МЕХАНИЗМИ ВА ЎЗБЕКИСТОН АМАЛИЁТИ

Хатамов Сардорбек Умар ўғли
Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги бош мутахассиси

Аннотация

Мазкур тезисда ҳудудий инфратузилмани молиялаштиришда натижага асосланган ёндашувнинг назарий ва амалий аҳамияти ўрганилган. Анъанавий молиялаштиришда маблағларни ўзлаштириш, қурилиш-монтаж ишлари ҳажми ва фойдаланишга топширилган объектлар сони устувор кўрсаткич сифатида қўлланилиши, аммо мазкур кўрсаткичлар аҳоли ва тадбиркорлик субъектлари учун яратилган якуний ижтимоий-иқтисодий самарани ҳар доим ҳам тўлиқ акс эттирмаслиги асосланган. Жаҳон банкининг Program-for-Results (PforR) инструменти мисолида молиялаштиришни аниқ, ўлчанадиган ва текшириладиган натижаларга боғлаш механизми таҳлил қилинган. Ўзбекистонда амалга оширилаётган “Қишлоқ инфратузилмасини ривожлантириш дастури – 2-босқич” мисоли асосида ҳудудий инфратузилма лойиҳаларини танлаш, натижадорлигини баҳолаш ва уларнинг узоқ муддатли барқарорлигини таъминлаш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: ҳудудий инфратузилма, инфратузилмани молиялаштириш, халқаро молия институтлари, Жаҳон банки, PforR, натижага асосланган молиялаштириш, самарадорлик, ҳудудий ривожланиш.

Кириш

Ҳудудий инфратузилманинг ривожланганлик даражаси мамлакатнинг иқтисодий ўсиши, аҳоли фаровонлиги, инвестициявий жозибадорлиги ва ҳудудлар рақобатбардошлигига бевосита таъсир кўрсатувчи асосий омиллардан ҳисобланади. Автомобиль йўллари, электр ва ичимлик суви

таъминоти, таълим, соғлиқни сақлаш ҳамда бошқа ижтимоий инфратузилма объектларининг етарли даражада ривожланмаганлиги ишлаб чиқариш харажатларининг ортишига, аҳолининг асосий хизматлардан фойдаланиш имкониятлари чекланишига ва ҳудудлараро ижтимоий-иқтисодий тафовутларнинг сақланиб қолишига олиб келиши мумкин.

Шу нуқтаи назардан, ҳудудий инфратузилмани ривожлантиришга йўналтирилаётган давлат бюджети ва халқаро молия институтлари ресурсларидан фойдаланиш самарадорлиги алоҳида аҳамият касб этади. Муаммо фақат инфратузилма учун молиявий ресурсларни жалб қилишда эмас, балки ҳар бир сарфланган маблағ ҳисобига қандай иқтисодий ва ижтимоий натижа олинганини аниқлашда намоён бўлади.

Анъанавий ёндашувда инфратузилма лойиҳаларининг бажарилиши кўп ҳолларда ўзлаштирилган маблағлар миқдори, қурилган ёки реконструкция қилинган объектлар сони, бажарилган қурилиш-монтаж ишлари ҳажми каби “output”, яъни бевосита маҳсулот кўрсаткичлари орқали баҳоланади. Масалан, неча километр йўл қурилгани муҳим кўрсаткич бўлса-да, унинг натижасида транспорт харажатлари қанча камайгани, аҳолининг бозор, мактаб ёки тиббий хизматларга етиб бориш вақти қанчалик қисқаргани ҳам иқтисодий нуқтаи назардан баҳоланиши лозим.

Шу боис замонавий давлат молияси бошқарувида харажатдан натижага ўтиш, яъни сарфланган маблағни якуний ижтимоий-иқтисодий самара билан боғлаш тамойили тобора муҳим аҳамият касб этмоқда.

Натижага асосланган молиялаштиришнинг иқтисодий моҳияти

Жаҳон банки томонидан қўлланилаётган Program-for-Results (PforR) механизми натижага асосланган молиялаштиришнинг муҳим инструментларидан бири ҳисобланади. Жаҳон банкининг расмий методологиясига кўра, PforR маблағ ажратилишини мамлакатнинг тегишли дастури доирасида олдиндан белгиланган натижаларга эришиш билан бевосита боғлайди [1].

Ушбу ёндашувда асосий эътибор маблағнинг ўзига эмас, балки молиялаштириш орқали эришиладиган натижага қаратилади. Молиялаштириш ҳажми ва муддати олдиндан белгиланган Disbursement-Linked Indicators (DLI) — маблағ ажратиш билан боғланган натижа кўрсаткичларининг бажарилишига боғлиқ бўлади. Улар якуний натижа, оралиқ натижа, маҳсулот ёки институционал жараёнларни такомиллаштириш билан боғлиқ кўрсаткичларни қамраб олиши мумкин [1; 2].

Бу механизмни шартли равишда қуйидаги занжир орқали ифодалаш мумкин:

молиявий ресурс → инфратузилма объекти → хизмат сифати → аҳоли ва бизнес учун натижа → ҳудудий ижтимоий-иқтисодий самара.

Бундай ёндашувнинг асосий афзаллиги шундаки, лойиҳани амалга оширишнинг асосий мезони маблағни ўзлаштириш даражасидан реал натижани таъминлаш даражасига кўчади. Бундан ташқари, PforR мамлакатнинг мавжуд институтлари ва тизимларидан фойдаланишни, уларнинг бошқарув, молиявий назорат, мониторинг ва ҳисобдорлик салоҳиятини кучайтиришни назарда тутади [1].

Ўзбекистон амалиёти: қишлоқ инфратузилмасини ривожлантириш дастури

Ўзбекистонда натижага асосланган молиялаштириш механизмларини ҳудудий инфратузилма соҳасига жорий этишнинг долзарб мисолларидан бири — “Қишлоқ инфратузилмасини ривожлантириш дастури – 2-босқич” (Rural Infrastructure Development Program – Phase 2, P509427) ҳисобланади.

Жаҳон банки Ижрочи директорлар кенгаши 2026 йил 17 июнда мазкур дастур учун Халқаро тараққиёт ассоциацияси ҳисобидан 150 млн АҚШ доллари миқдорида имтиёзли молиялаштиришни тасдиқлади. Дастурнинг умумий молиялаштириш ҳажми 340 млн АҚШ долларини ташкил қилиб, ундан 150 млн доллар — Жаҳон банки, 120 млн доллар — Осиё

инфратузилмавий инвестициялар банки ва 70 млн доллар — Ўзбекистон ҳукумати ҳиссасига тўғри келади [3].

Дастур Андижон, Фарғона, Наманган, Жиззах, Сирдарё ва Тошкент вилоятларидаги 296 та маҳаллада амалга оширилиши белгиланган. 2031 йилгача транспорт, ичимлик суви, электр таъминоти ва бошқа муҳим жамоат инфратузилмаларига инвестициялар киритиш орқали тахминан 1,2 млн нафар қишлоқ аҳолисининг хизматлардан фойдаланиш имкониятларини яхшилаш назарда тутилган [3].

Энг муҳим жиҳатлардан бири — Жаҳон банки молиялаштиришининг трансҳлар бўйича ажратилиши келишилган дастур натижалари ва амалга ошириш босқичларига эришиш билан боғланганидир [3]. Шу сабабли ушбу тажриба Ўзбекистонда инфратузилмани молиялаштириш тизимини натижага йўналтириш нуқтаи назаридан муҳим амалий аҳамиятга эга.

Ҳудудий инфратузилмани молиялаштиришни такомиллаштириш йўналишлари

Тадқиқот натижаларидан келиб чиқиб, халқаро молия институтлари иштирокида ҳудудий инфратузилма лойиҳаларини молиялаштириш самарадорлигини ошириш учун бир қатор институционал ва услубий чораларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ.

Биринчидан, ҳудудларни инфратузилмага бўлган реал эҳтиёж асосида устуворлаштириш зарур. Бунинг учун ягона Ҳудудий инфратузилма эҳтиёжлари индексини ишлаб чиқиш мумкин. Унда аҳолининг инфратузилма билан таъминланганлик даражаси, объектларнинг техник ҳолати, аҳоли сони, камбағаллик даражаси, иқтисодий фаоллик, тадбиркорлик субъектлари сони, инвестиция имкониятлари ва хизматлардан фойдаланишдаги ҳудудий тафовутлар ҳисобга олиниши лозим.

Иккинчидан, молиялаштириш кўрсаткичларини инфратузилманинг хизмат натижалари билан боғлаш лозим. Масалан, йўл қурилишида фақат қурилган километр эмас, балки аҳолининг сафар вақти ва транспорт

харажатларининг қисқариши; сув таъминотида тармоқ узунлиги эмас, балки тоза ичимлик суви билан барқарор таъминланган аҳоли улуши; электр энергетикасида эса қурилган тармоқлар билан бирга электр узилишлари давомийлиги ва такрорланишининг камайиши каби кўрсаткичлар қўлланилиши керак.

Ушбу ёндашувни шартли равишда қуйидаги ифода орқали кўрсатиш мумкин:

Натижадорлик = эришилган ижтимоий-иқтисодий самара / сарфланган молиявий ресурс.

Бунда ижтимоий-иқтисодий самара ягона пул кўрсаткичи билан чекланиб қолмасдан, хизмат қамрови, хизмат сифати, вақт тежалиши, янги иш ўринлари ва тадбиркорлик фаоллиги каби кўрсаткичлар тизими орқали баҳоланиши мақсадга мувофиқ.

Учинчидан, инфратузилма объектларининг ҳаётий цикли харажатларини ҳисобга олиш зарур. Инфратузилма самарадорлиги объектни қуриб фойдаланишга топшириш билан якунланмайди. Объектнинг кейинги эксплуатацияси, таъмирланиши, энергия истеъмоли ва техник хизмат кўрсатиш харажатлари лойиҳа танлаш босқичидаёқ ҳисобга олиниши керак. Акс ҳолда, қисқа муддатда арзон кўринган лойиҳа узоқ муддатда давлат бюджети учун катта молиявий юк келтириб чиқариши мумкин.

Тўртинчидан, натижалар мониторингининг рақамли тизимини шакллантириш мақсадга мувофиқ. Ҳар бир лойиҳа бўйича молиялаштириш ҳажми, бажарилиш даражаси, объект ҳолати, хизмат кўрсатиш қамрови ва натижа индикаторларини ягона ахборот платформасида кузатиб бориш шаффофлик ва ҳисобдорликни оширади.

Хулоса

Ҳудудий инфратузилмани ривожлантиришга жалб этилаётган халқаро молиявий ресурслар ҳажмининг ортиши улардан фойдаланиш самарадорлигини баҳолашнинг янги механизмларини жорий этишни талаб

қилади. Мазкур шароитда асосий мақсад маблағларни тўлиқ ўзлаштириш эмас, балки улар ҳисобига аҳоли ва тадбиркорлик субъектлари учун ўлчанадиган ва барқарор натижаларни таъминлашдан иборат бўлиши лозим.

Жаҳон банкининг PforR инструменти молиялаштиришни аниқ натижа индикаторлари билан боғлаш орқали ушбу вазифани амалга ошириш имконини беради. Ўзбекистонда “Қишлоқ инфратузилмасини ривожлантириш дастури – 2-босқич”нинг ушбу ёндашув асосида амалга оширилиши миллий амалиёт учун муҳим институционал тажриба бўлиши мумкин.

Шу муносабат билан ҳудудий инфратузилмани молиялаштириш тизимини такомиллаштиришда: биринчидан, ҳудудларни инфратузилма эҳтиёжлари асосида рейтинглаш; иккинчидан, молиявий кўрсаткичларни хизмат сифати ва аҳоли қамрови натижалари билан боғлаш; учинчидан, объектларнинг бутун ҳаётий цикли харажатларини ҳисобга олиш; тўртинчидан, рақамли мониторинг ва очиқ натижалар тизимини шакллантириш мақсадга мувофиқ.

Ушбу чоралар халқаро молия институтлари ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш, давлат инвестицияларининг натижадорлигини кучайтириш ва ҳудудлар ўртасидаги инфратузилмавий тафовутларни қисқартиришга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

World Bank. Program-for-Results Financing (PforR). World Bank Group. 2026.
https://www.worldbank.org/en/programs/program-for-results-financing

World Bank. Financial Management: Program-for-Results. PforR financing and Disbursement-Linked Indicators. World Bank Group. 2026.https://www.worldbank.org/en/programs/financial-management

https://www.worldbank.org/en/programs/financial-management

World Bank. *Enhanced Rural Infrastructure in Uzbekistan to Improve Living Standards for 1.2 Million People and Expand Access to Jobs.* Press Release, June 17, 2026.https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2026/06/17/uzbekistan-second-phase-of-the-rural-infrastructure-development-program

https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2026/06/17/uzbekistan-second-phase-of-the-rural-infrastructure-development-program

World Bank. *Uzbekistan – Rural Infrastructure Development Program – Phase 2 (P509427): Environmental and Social Systems Assessment.* Washington, D.C., 2026.

World Bank Group. *WBG Finances One: Uzbekistan — Rural Infrastructure Development Program, Phase 2*. 2026.